

TDK Híradó

2006. március

*Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-
és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és
Jogtörténelmi Tanszék Tudományos Diákkörének
folyóirata*

*Eötvös József és a nemzetiségi kérdés
– tanulmány –*

Az Országtanács

Teleki Pál élete és kora (3.rész)

*Kállay Béni és
a bosnyák öntudat megteremtése*

*El Greco, Velázquez, Goya
a Szépművészeti Múzeumban*

Budapest Fringe Fesztivál

Tükör – novella –

Kedves Olvasók!

Most, hogy már – remélhetőleg – mindenki kipihente a vizsgaidőszak gyötrelmeit és fáradalmait, a tavaszi szemeszterben ismét jelentkezik a TDK-Híradó. Mint tudják, lapunk célja, hogy betekintést engedjen egy-egy izgalmasabb tudományos témába, tájékoztasson kulturális eseményekről, és természetesen szórakoztasson.

Mindezek jegyében – és egyben átvezetésként az előző szemeszterből – befejezéséhez érkezik az a cikksorozat, mely Teleki Pál életét dolgozza fel. Megtudhatják mi volt és mikor működött az Országtanácsa. A nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban pedig egy nagyobb lélegzetű tanulmányt és egy, a bosnyák öntudat kialakításának problémáit boncolgató cikket olvashatnak márciusi újságunkban.

A kultúra rovatban a Szépművészeti Múzeum időszakos kiállítására hívjuk fel a figyelmet, illetve rövid bemutató cikket olvashatnak a március végén – április elején megrendezésre kerülő első Budapest Fringe Fesztiválról. Külön örülök, hogy ebben a számunkban ismét találkozhatnak egy rövid novellával.

Kellemes olvasást és jó szórakozást kívánok!

*Beke-Martos Judit
főszerkesztő*

Eötvös József és a nemzetiségi kérdés

– tanulmány –

Írta: Kiss Bernadett

A XIX. század második felében a magyar belpolitika egyik állandó témája volt az országban élő nem magyar népcsoportok helyzete, a nemzetiségeket megillető jogok terjedelme. Abban a politikai vezető réteg minden tagja egyetértett, hogy a kérdést a történeti államkeret integritásának szem előtt tartásával kell megoldani, ám a sajátos társadalmi viszonyok nem tették volna lehetővé egy nyugati mintájú egységes nemzetállam megalkotását. A polgárosodó társadalomban a hazai nemzetiségi vezetők is kifejezésre juttatták igényeiket: kollektív nemzeti jogokat, politikai intézményeket és területi autonómiát követeltek – de az állami vezetés ezt összeegyeztethetetlennek tartotta az „államegység” elvével.

A magyar nacionalista és konzervatív álláspont az ország határai közt csak „*a magyar állam történelmi fogalmának megfelelő egységes és oszthatatlan magyar nemzetet*”¹ ismerte el, a nem magyar népeket nem tartotta politikai nemzetnek, tehát – a horvátok kivételével – politikai önrendelkezési jogot sem biztosított számukra. A liberális álláspontot az 1860-as években számos röpirat, cikk körvonalazta, legérzékenyebben azonban Mocsáry Lajos és Eötvös József elemezte a kérdést.

Eötvös József (1813-1871) bárói szülők gyermeke volt, a pesti egyetemen bölcsélet és történelem szakon szerzett diplomát, majd 1832-ben ügyvédi vizsgát tett, és Fejér megyei aljegyzőként, 1837-től az eperjesi kerületi tábla közbírájaként dolgozott. Beutazta Németországot, Svájcot, Hollandiát, Franciaországot és Angliát, már 1835-től az Akadémia tagjaként alkotott (1870-től az Akadémia elnöke volt). 1840-ig szinte teljesen az irodalomnak szentelte magát, műveit általában elismeréssel fogadták (pl. A karthausi, A falu jegyzője, Nővérek). Az 1840-es országgyűlésen már politikai aktivitásával is kitűnt: írásai nyomán az országgyűlés egyik legfontosabb feladatául tűzte ki a börtönviszonyok megjavítását, és mint felsőházi tag többnyire támogatta az alsóház előterjesztéseit. 1844-től a Pesti Hírlapban publikált: kifejtette, hogy az ország fellendítése csak parlamentáris kormányzattal lehetséges. Az első magyar felelős kormányban a vallás- és közoktatásügyi tárca élére került, de a forradalom véressé válása (szeptember 28.) után Bécsbe utazott a családjához, majd Münchenben folytatta bölcséleti tanulmányait. 1853-ban hazatért, de csak 1861-től vállalt tényleges politikai szerepet mint Pest város országgyűlési képviselője. 1865-ben megalapította a Politikai Hetilapot a kiegyezést érintő kérdések megválaszolására, majd az új kormányban ismét elvállalta a vallás- és közoktatásügyi tárcát. Miniszterként megreformálta a népiskolai oktatást, önkormányzatiságot biztosított oktatási kérdésekben a zsidóknak és a görögkeleti egyháznak, de az 1870. évi költségvetés tárgyalásakor az ellenzék heves támadása miatt összeroppant, majd súlyosan megbetegedett és Pesten hunyt el.

A nemzetiségi kérdés című, 1865-ben kiadott művében viszont gyakorlatias megoldást kíván bemutatni a magyarországi nemzetiségi kérdésre, miközben a nemzetiségi mozgalmak eszmei hátterét is feltárja. A mű alap gondolata, hogy a Kárpát-medence kis népei nemzeti létüket csak nagy, szilárd államban egyesülve őrizhetik meg. Azonban szerinte Magyarország nem válhat nemzeti állammá, mert a nem magyar népek már rendelkeznek bizonyos nemzeti öntudattal. Ezért az olyan állami berendezkedés, „*melynél kizárólag a történelmi jogot tartva szemünk előtt, az egyes faj s nyelvbeli nemzetiségek követeléseit nem elégítjük ki*”, helytelen. A békés együttéléshez olyan megegyezésre kell jutni, amely az ország egységének feltételei és a nemzetiségi követelések között félúton fekszik. A nem magyar nemzetiségek elnyomása pedig azért sem érdeke az államnak, mert az államot „*csak a*

¹ A nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött bizottmány jelentése. Az 1861. év április 2-án Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának irományai. Pest, 1861. 345.

közös szabadság” tarthatja össze.² Eötvös hasonló helyzetben ideális megoldásnak tartotta a föderációt, de elismerte, hogy ez hazánk etnikailag vegyes területe miatt nem reális megoldás. Mégis, szükséges, hogy az új állami berendezkedésben a nemzetiségek is nemzeti létük garanciáját lássák, ez pedig úgy valósítható meg, hogy az állam magyar és nem magyar polgárai számára a „jólétnek és szabadságnak nagyobb fokát biztosítják, mint melyet a szomszéd államokban élveznének”.³ Ez pedig feltételezi, hogy az új Magyarország államberendezése az önkormányzatiság elvére alapul, a centralizáció mértéke a szükséges minimumra csökken. Az Eötvös által képviselt magyar liberális felfogás elsősorban a megyei, városi és községi önkormányzatok keretei között vélte kielégíthetőnek a nemzetiségi igényeket. A törvényhatóságok hivatalos nyelve e felfogás szerint a többségi lakosság nyelve lett volna, de mellette biztosítani kívánták a szabad kisebbségi nyelvhasználatot. Eötvös pedig azt a nemzetiségi képviselők által beterjesztett javaslatot is elfogadhatónak tartotta, hogy ott, ahol ez kivihető, a nyelvhatárok szerint kerekítsék ki a megyéket. Tisztában volt azzal is, hogy a magyar lakosságot csak kevés előnyhöz szabadna juttatni, és a magyar mint államnyelv is csak akkor lenne célszerű, ha a többi nemzetiség nem ellenzi határozottan. Elítélte viszont a születő kiegyezésnek azt a felfogását, amely szerint az új rendszer legfőbb előnye, hogy a magyar és német ajkúak összefogásával lehetséges lenne a birodalom többi nemzetisége elleni fellépés és a magyar felsőbbség biztosítása. Elítélte a csak erőszakos eszközökkel fenntartható magyar szupremáciát is.

A liberális vezetők egyetértettek abban, hogy a nemzetiségi kérdés csak a polgári szabadságjogok minél teljesebb megvalósítása és az önkormányzatiság által oldható meg kedvezően. Az államot pedig már bizonyos mértékben a nemzetek felett álló semleges intézménynek tekintették, amelynek feladata az országban élő valamennyi nép nemzeti fejlődésnek biztosítása.⁴ A gyakorlatban azonban ez a koncepció már nem érvényesülhetett, mert az ebben foglalt jogok már nem elégítették ki a nemzetiségi vezetőket, a liberális nemzetiségi politika képviselői fokozatosan kisebbségbe kerültek. Eötvös elvei nem érvényesülhettek maradéktalanul a nemzetiségi törvényben sem, gondolatai viszont később visszaköszönnék Jászi Oszkár és Réz Mihály tanulmányaiban. Már csak ezért is érdemes részletesebben megvizsgálni Eötvösnek „*A nemzetiségi kérdés*” című művét.

Eötvös már „*A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra*” című művében is kifejtette, hogy a XIX. század uralkodó eszméi a szabadság, egyenlőség és a nemzetiség. Viszont szerinte ezek az eszmék a megvalósításuk során ellentétbe kerülnek egymással, ezért újradefiniálásuk szükséges az európai civilizáció érdekében. A nemzetiségi kérdés című, 16 fejezetből álló munkájában Eötvös először a század uralkodó eszméit, illetve ezek hatását elemzi. Megállapította, hogy a népek és civilizációk – amelyek folyamatos érintkezésben állnak egymással – a kereszténység általános eszméi által közösséget alkotnak. Ez az a háttér, amely az eszmék általános elterjedését biztosítja, de azt nem garantálja, hogy az egyes eszmék minden népre egyszerre terjedjenek ki. Bár minden korszak más uralkodó eszmével rendelkezik, az egyház, az állam és az emberiség folyamatosan előrehalad, fejlődik a kereszténység céljai felé.

Eötvös ebből a megállapításból több következtetést von le. Szerinte az egyszer általánossá vált eszmét nem lehet teljesen elnyomni, de egy-egy eszme hatása függ a fellépésekor fennálló helyi, állami állapotoktól. Arra a következtetésre jut, hogy minden eszme módosító hatást gyakorol még a vele ellentétes viszonyokra is, de magára az eszmére is hatnak ezek a viszonyok. Ugyanakkor az egyes eszme hatása soha nem idéz elő gyökeres és a társadalmat alapjaiban megváltoztató fordulatot.

Eötvös ezután ismét kimondja, hogy amikor művét írja, három eszme hatása érzékelhető, és ezek a szabadság, egyenlőség és nemzetiség. Az első kettőt régi mozgalmak folytatásának minősíti, míg a

² Eötvös József: Vallomások és gondolatok. Szerk: Bényei Miklós (in: Eötvös József művei) Budapest, 1977. 669-706.

³ Uo. 670.

⁴ Galántai József: Nemzet és kisebbség Eötvös József életművében Korona kiadó, Budapest, 1999. 80-81.

harmadik a legújabb kor sajátos jellegét adó eszme. De mi is a „nemzetiség”? Tulajdonképpen összetartozás-tudat a „*múltjok emlékei, jelen helyzetök, s mi ezekből foly, érdekeik és érzelmeik közössége által.*”⁵ Az összetartozás-tudat elemeit a nyelvközösség vagy nyelvrokonság és a nemzeti öntudat jelenti, az utóbbi szerint pedig minden „*népösszeg nemzetiség, melynek külön személyiségének érzete fölbred.*”⁶ Eötvös szerint a nemzetiségi öntudat nem számít új jelenségnek, mert végigvonul(t) a történelmen, bár kétségtelen, jelenleg gyakorolja az eddig elért legnagyobb hatást a társadalomra. A nemzetiségi eszme kialakulása is egy folyamat eredménye. Eötvös szerint ez a folyamat az európai nemzetek kulturális fejlődése, amelyet felgyorsítottak a XVIII. század uralkodó politikai-társadalmi eszméi (mint pl. a népszuverenitás, az egyenlőség, a népek egyenjogúsága). Ezek az eszmék az abszolutizmussal szemben születtek vagy akkor, amikor a középkori társadalomszerkezet bomlásnak indult, és céljuk a világ tudományos alapon történő újrendezése volt. Ehhez járult a centralizáció fokozódása, amely különösen az igazgatásban jelentkezett, és a meglévő autonómia megszorításához vezetett, ezzel kedvezve a többségi lakosságnak.

Eötvös mégis úgy látja, egy eszme hatását csak úgy lehet megítélni, ha egy adott országon kezdjük vizsgálni, ezért a nemzetiségi eszme elemzését Magyarországra vonatkoztatva végzi el. Teszi ezt azért is, mert szerinte pillanatnyilag itt a legelőbb és a legnagyobb hatású a nemzetiségi eszme. A nemzetiségek követeléseinek szerinte két alapja lehet. Vagy a történelemből következő jogait érvényesítenék, vagy a faji-nyelvi egység megteremtésére törekcsenek, de Magyarországon ez a kettő egyszerre jelentkezik. Az ország sajátos helyzetben van ugyanis: a magyarok történelmi alapon kívánnak függetlenedni Bécstől, a nemzetiségek pedig nyelvi-származási alapon a magyaroktól! Eötvös szerint ez a furcsa helyzet a térség viharos történelméből fakad, és talán már az államalapítás óta létező probléma volt az itt élő nem magyarok kérdése, mert a természetes határok több nemzetiséget befogadó birodalom alapítását tették lehetővé.⁷ Azonban míg az „uralkodó” magyar nemzet fejlődött, a nemzetiségek politikailag az államalapítás-kori státuszban maradtak, és bár a külső veszélyek miatt az állam képes volt külpolitikailag egységesen fellépni, a társadalomban hiányzott egy olyan felülről jövő egységesítő erő, mint ami pl. Franciaországban megnyilvánult. Magyarországon ilyen asszimilációs hatás soha nem fordult elő, de arra sem volt példa, hogy nemzetiség másik nemzetiség ellen forduljon az identitása miatt (más kérdés, hogy vallási vagy rendi ellentétek voltak). Eötvös szerint gyakorlatilag 800 évig éltek békésen egymás mellett magyarok és nem magyarok, ráadásul több nyelvet beszélve anélkül, hogy az ország stabilitása veszélybe került volna.

De a XVIII. század végére változott a helyzet. Bár a nemzetiségi eszmére a népszuverenitás és egyenlőség eszméje kevés hatást gyakorolt, irodalmi fejlődés indult meg, amit a szomszédos országok nemzetiségi mozgalmái is serkentettek. Az pedig, hogy a latin lassan megszűnt a törvényhozás nyelve lenni, a magyaroknak kedvezett, ráadásul az, hogy a privilegizált rétegek nagy része is magyar volt, szintén ösztönzőleg hatott a nemzetiségekre, akik már egyre nagyobb számban kívántak beleszólni a közügyekbe. Eötvös ezt az állapotot az állampolgári egyenlőségből fakadó természetes fejlődés eredményének minősítette, amin nem szabad meglepődni. Eötvös elismeri, vannak, akik a nemzetiségek fenti szerveződésében az ország egységének veszélyeztetését látják- de szerinte a nemzetiségek igényei csak látszólag ellentétesek az államéval. Az pedig, hogy a viszony az alaptalan félelemből fakadóan elmérgeződött magyarok és nemzetiségiek között, mindkét fél hibája – ezért kell a zavartalan fejlődés érdekében mielőbb rendezni a kérdést.

Eötvös szerint a nemzetiségi kérdésnek olyan megoldása célszerű, amely a nemzetiségek politikai és nyelvi – méltányos – követeléseinek megfelel. A méltányosság azért is fontos kritérium, mert a múltban számos olyan követelés volt, amely az ország felbomlásához vezetett volna, másrészt az is

⁵ Eötvös József: A nemzetiségi kérdés 8-10. Budapest, 1903. Révai Testvérek

⁶ Uo. 14.

⁷ I. István alatt talán a sokféle népesség még természetesnek is tűnhetett, hiszen az Intelmek így ír: „*Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.*” In: Árpád-kori legendák és intelmek. Ford: Kurucz Ágnes Szépirodalmi Könyvkiadó 1983.

előfordult, hogy megtagadtak olyan kérelmeket, amelyek a jogalapként elfogadott egyenlőség elvéből fakadtak.

Ezért a kérdés mindenkor elbírálásánál nem szabad arról megfeledkezni, hogy a nemzetiségek egészen mostanáig nem veszélyeztették ténylegesen az állam egységét, mozgalmuk pedig természetes folyamat eredménye. A kérdés véglegesen csak akkor oldható meg, ha történelmi és nyelvi viszonylatban is megegyezés születik, hiszen ha csak az egyik szempontból megfogalmazott igények teljesülnek, a mellőzött igények képviselői veszélyforrássá válhatnak. Arra is figyelni kell, hogy a földrajzi adottságok miatt a nemzetiségek csak Magyarország keretein belül lehetnek biztonságban – miközben egyes csoportok, mint pl. a szlávok egyesülni szeretnének. Eötvös ezért szögezi le, hogy esetünkben a nemzetállam megteremtésének nincs realitása, de az sem igaz, hogy a magyarok elnyomnák a nemzetiségeket. Eötvös ezért azt tanácsolja, hogy Béccsel is konszolidálni kell a viszonyt, nehogy a nemzetiségeket Magyarország ellen ingerelje, és a nemzetiségi kérdés rendezését sem feltétlenül a németekkel összefogva lehet(ne) csak elképzelni. Eötvös ezt azért is fontosnak tartja, mert megállapítja, hogy bár 1848 óta új társadalmi viszonyok vannak hazánkban, a nemzetiségi kérdést nem lehet mindenki megalégedésre megoldani – de vigyázni kell, nehogy csak a magyar érdekeket tartsuk szem előtt, ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy Magyarország Európa szélén, két nagy nemzet között helyezkedik el.

Eötvösben korának liberálisaihoz hasonlóan felmerül a kérdés: mi a helyzet Horvátországgal? A horvátok a történelmi államuk, nemzettudatuk révén elsőként fogalmazták meg (autonómia)igényüket, és ellentétük a magyarokkal inkább politikainak, mintsem nemzetiséginek nevezhető. Itt ugyanis nem a horvátok nemzeti jogainak elismeréséről folyik a vita, hanem a horvát függetlenségről. Eötvös elfogadja az állami kapcsolatok lazításának lehetőségét – abban az esetben, ha a horvátok nem szakadnak el végképp. A horvátokkal kapcsolatban azonban még ő is arra az álláspontra helyezkedik, hogy a Szent István-féle államot fenn kell tartani, hiszen csak így őrizhető meg a közösen kivívott függetlenség (?), mert elképzelhető, hogy az olasz, porosz állami érdekek a horvátok jövőjét veszélyeztetik.

Magyarországon azonban csak kölcsönös, a közös érdekeket szem előtt tartó megegyezésre van lehetőség, tehát a nemzetiségek igényeit csak a „lehetőségig” kell teljesíteni. A folyamat során azonban csak akkor szabad egy követelést elutasítani, ha az állam érdekeivel teljesen ellentétes, illetve csak a megegyezéshez szükséges minimális joglemondást lehet elvárni a nemzetiségektől – egyebekben a teljes jogegyenlőségre kell törekedni. Ami viszont a párbeszédet akadályozhatja az az, hogy a kérdés vitája során a publicisták túlzó képet festettek a helyzetről, úgy tűnik, mintha a nemzetiségek minden vágya az ország felbomlasztása lenne. Eötvös szerint ez csak egy kisebbség célja, bár az állam érdekei olykor elkerülhetetlenül keresztezik a nemzetiségiekét. Állami érdek lenne például a centralizáció, a nemzetiségeké pedig az önkormányzatiság. Megoldás talán az lehetne, ha az európai mintát követve mégis megindulna a centralizáció (ami az állami függetlenség egyik eszköze lehet), de azt a helyi viszonyokhoz alkalmaznák, erőszakos módosítások nélkül. A közigazgatás centralizációjának viszont számos akadálya van: kevés a megfelelően képzett tisztviselő, a vezető réteg a teljes centralizációt ellenzi, és a sokféle nemzetiség sem szervezhető meg egységes módon. A nemzetiségi mozgalmak pedig egy esetleges erőszakos szervezési kísérlet hatására veszélyessé válhatnak, így amíg ezek léteznek, nem szabad megkísérlni a centralizációt. Mérsékelt centralizációval viszont lehet próbálkozni: Eötvös szerint növelni kellene a központi kormány és a törvényhozás hatáskörét és csökkenteni az egyes törvényhatóságokét, illetve lehetséges lenne az is, hogy egy ideig még működtetnék a meglévő helyhatósági rendszert ahelyett, hogy teljesen újat konstruáljanak.

Természetesen a nemzetiségi igényekkel is tisztában kell lenni. Ez viszont nehéz feladat a mozgalom kiterjedtsége miatt, és a hatását is mérlegelni kell. Eötvös szerint a mozgalom nem más, mint történelmi jogok melletti-elleni küzdelem, amelynek eleinte (1848 előtt) a magyar szupremácia volt az oka, és amely – ha az 1848-as törvényeket keresztül tudták volna vinni – lecsengett volna. A mozgalom akkor tehát a szociális-politikai helyzet miatt jelentett veszélyt Magyarországra, és valójában az akkori követelések bukkannak fel napjainkban is – mint jogkövetelések. Eötvös szerint

ezek a követelések most már – ha nem ellentétesek az államérdekkel – teljesíthetőek. Például lehetőség nyílna a községi és helyhatósági autonómia bővítésére – és így a nemzetiségi befolyás bővítésére – amíg ez nem jár az ország érdekeinek veszélyeztetésével.

Eötvös ezek alapján két megoldási rendszert dolgoz ki a nemzetiségi kérdés megoldására úgy, hogy mindkét rendszert az egyenlőség elvére építi. Szerinte vagy úgy valósulhatna meg a békés együttélés, hogy minden nemzet jogkörét törvényben pontosan rögzítik, vagy úgy, hogy minden állampolgárnak biztosítanak a teljes körű egyéni szabadságot nyelvi és nemzetiségi tekintetben is, így az egyén szabad akarata alapján megoldódna a kérdés. Akármelyik elv szerint járnának el, a reformokat következetesen végig kell vinni minden területen, de célszerű a közigazgatás helyi állapotát és az állampolgárok vagyoni helyzetét figyelembe venni. Az elvek megvalósítása során folyamatosan vizsgálni kell azt, hogy azok mennyiben alkalmazhatók hazánkban, mi a politikai, gazdasági és jogi hatásuk, és azt, hogy az elv beilleszthető-e az európai fejlődés folyamatába.

Eötvös mindkét javaslatrendszer megvizsgálja a fenti három szempont alapján. Először azt elemzi, megvalósulhat-e az az elképzelése, hogy minden nemzetiség jogkörét törvény írja elő. Eötvös szerint ehhez „imperatív törvényben” kell előírni a jogokat, és szintén jogszabályban rögzített arányban kell felosztani az állami hivatalokat hogy a nemzetiségi jogok a gyakorlatban is érvényesüljenek. De ezeknek a jogszabályoknak az az előfeltétele, hogy szabályban rögzítsék a „nemzetiség” meghatározását és a hivatal-elosztás arányszámát is. Ez hazánkban elvileg a nyelvhasználatban, a járások felosztásában és a képviselők számának meghatározásában lenne alkalmazható, de problémát jelentene, hogy a megyét, a járást, a községet bizony nem a lakosok nyelvi megoszlása szerint hozták létre. Magyarország új közigazgatási felosztása pedig kivitelezhetetlen lenne (ki végezné el pártatlanul? Milyen elvek szerint? Mi alapján minősülne valaki nemzetiséginek?). És a törvényhatóságok sem oszthatóak fel a gyakorlatban a nemzetiségek aránya alapján, mivel pl. a hivatalos nyelvet is minden létszám-arány változáskor meg kellene változtatni. Elképzelhető, hogy a többségbe kerülő nemzetiség egyes településeken konfliktusba kerülne a „kisebbséggel”, vagy néhány nemzetiség kevésbé tudna törvényhatóságilag túlsúlyos lenni, így az államnak be kellene avatkozni valamelyik oldal érdekében. A vegyes lakosságú területeken a hivatalnok-arányszám igazságos megállapítása szinte lehetetlen lenne (sérülne a választási szabadság, nem a képességük, hanem a nemzetiségük szerint neveznék ki a hivatalnokokat, stb.). A rendszer eredménye pedig az lenne, hogy a nemzetiségi mozgalmak fontossága a vallási mozgalmakéhoz hasonlítana, az ország egyes részeinek érdekei ellentétesek lennének, a lakosok nem honpolgárok, hanem „kerületi polgárok” lennének, és egyes nemzetiségekben felmerülne a szomszédos országokkal kapcsolatban a határon átívelő egyesítés gondolata. Ez a helyzet pedig még Eötvös szerint is veszélyes lenne Magyarország számára. Az esetleges felosztás pedig Európa számára is kedvezőtlen lenne: nem mindenhol helyeselnék ezeknek az elveknek az átvételét, ha valamely nemzetiségi csoport más államban eltérő terjedelmű jogot kap, viszály forrása lehetne, – de a Monarchia lakosságát is nehéz lenne a „haza” fogalmával egyesíteni, mert mindenki a saját kis területe iránt érezne hazaszeretetet. A nemzetiségenként létrehozott miniállamok pedig külpolitikailag gyengék lennének.

Mivel Eötvös arra a megállapításra jutott, hogy az első javaslat a gyakorlatban nem működik, műve utolsó harmadában az egyéni szabadságon alapuló rendezés lehetőségét vizsgálja meg. Szerinte az egyéni szabadságjogok a vallásszabadságra vezethetők vissza – bár már ez sem jelentett békés együttélést. Az elmélet szerint a nemzetiségi mozgalmak célja a szabadság, a nemzetiséghez tartozás pedig az egyén személyes meggyőződésétől függ. Bár Eötvös szerint ez az elv működik az Amerikai Egyesült Államokban, Belgiumban és Svájcban is, meg kell vizsgálni, nem veszélyes-e Magyarország esetében. Eötvös szerint bár hazánkban minden szempontból sajátos a nemzetiségi összetétele, és erős a municipális intézményekhez való ragaszkodás is, a nemzetiségi mozgalmak természetes fejlődés eredményei, és mivel a polgárosodás óta hazánkban minden téren elismerik az egyéni szabadság elvét, a nemzetiségek viszonyára is ezt az elvet lehet alkalmazni. Elvileg – írja Eötvös – a municipális rendszer révén az egyén teljes szabadsága megvalósíthatóvá válik a területi egyenlőtlenségek ellenére is! Ehhez viszont az szükséges, hogy deklarálják: nincs nemzetiség, vagy vallás miatti egyenlőtlenség az állampolgárok között, ugyanakkor egy nemzetiség tagja sem kérhet olyan jogot, ami a többiek számára tiltott. Eötvös szerint ebben a rendszerben a saját

nyelvhasználat és a hivatalos nyelv választása csak az egyén akaratától függ. Ugyanakkor ő is elismeri, hogy a központi kormányzat számára lehetetlen lenne minden nyelven működtetni a közigazgatást, ezért az volna célszerű, hogy minden megye rendelkezzen saját közigazgatási nyelvvél, míg a központi törvényhozás egynyelvű lenne.

Eötvös elismeri, ma még nem teljesen világosak az elv előnyei, és számolni kell az ország helyzetéből és a jogegyenlőségből fakadó veszélyekkel is. A veszély ellenszere viszont a nemzetiségek szabadsága lehet, hiszen a veszély a méltányos igények kielégítésével megelőzhető. A megelőzésnek azért tulajdonít nagy fontosságot, mert szerinte a nemzetiségi mozgalom természetes, ezért nem fog megszűnni sem, és bár az eszme nem forradalmi, ha erőszakosan lépnek fel vele szemben, negatív hatása lesz. Eötvös szerint mivel a térségben sem új állam létrehozása, sem asszimiláció nem lehetséges, a nemzetiségek csak Magyarországon belül tudnak biztonságosan fejlődni.

Eötvös bizakodóan tekint a (magyar-nemzetiségi) jövőbe műve végén, amikor így fogalmaz: „*Mi magyarok nem kívánhatunk egyebet, mint hogy különböző ajkú polgártársaink közös hívséggel ragaszkodjanak közös hazánkhoz: azon ellentétek eltávolításához, melyekre a nemzetiségi kérdés hazánkban alkalmat adott, nem szükséges egyéb, mint hogy valóságos helyzetünket tartsuk szemünk előtt, s azon vágyakról mondjunk le, melyeknek teljesítését mi magunk is lehetetlennek ismerjük el.*”⁸

Eötvös művét a Pesti Napló két tárcában ismertette, a korabeli lapok a kritikától tartózkodva inkább kivonatolva ismertették. Nemzetiségi területeken is olvasták: lefordították szerb nyelvre, Milos Popovic pedig választ írt rá, amelyben arra a következtetésre jutott, hogy az önálló Magyarország önálló Szerbiát von maga után. A szerbek Vidovdan (vagy Vidov Dan) című lapja elfogadta Eötvös eredményeit, és a horvát kérdésre reagálva megfogalmazta: a horvátság jövője a reálunió. 1901-ben a lengyel Heybowicz „*Nemzetfogalmak vázlatokban*” címet viselő kötetében külön fejezetet szentelt Eötvös eszméinek, és így méltatta őt: „...egyike azoknak, akik a haladást szorgalmazó nagyszerű eszméikkel tevékenyen részt vesznek az emberiség újjászületésében.”⁹ Valóban, Eötvösnek e műben közölt elvei mentek át legépebben a valóságba.

Források:

A nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött bizottmány jelentése. Az 1861. év április 2-án Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának irományai. Pest, 1861.

Árpádkori legendák és intelmek. Ford: Kurucz Ágnes Szépirodalmi Könyvkiadó 1983.

Eötvös József: A nemzetiségi kérdés. Budapest, 1903. Révai Testvérek

Eötvös József: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra Bécs és Pest, 1851.1854.

Eötvös József: Vallomások és gondolatok. Szerk: Bényei Miklós (in: Eötvös József művei) Budapest, 1977.

Galántai József: Nemzet és kisebbség Eötvös József életművében Korona kiadó, Budapest, 1999.

Maciej Janowski: Eötvös és Heybowicz In: Aetas 2000/4. 15-20. Fordította: Bódy Zsombor.

Magyarország története 1848-1890 II. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987.

⁸ Eötvös: A nemzetiségi kérdés 113.

⁹ Maciej Janowski: Eötvös és Heybowicz In: Aetas 2000/4. 15-20. Fordította: Bódy Zsombor.

Az Országtanács

Írta: Bathó Gábor

Az országtanácsra vonatkozó törvényi szabályozás

Az 1937. évi XIX. törvénycikk a kormányzói jogkör kiterjesztéséről és a kormányzóválasztásról 3. §-a kimondja, hogy a kormányzói tiszt megüresedése esetén arra az időre, amíg az új kormányzó az esküt¹ le nem teszi, országtanács alakul. Ez a szerv gyakorolja az 1920. évi I. törvénycikkben meghatározott, korlátozott államfői jogok teljes egészét, bizonyos megszorításokkal. A tanács tagjai voltak: a miniszterelnök, az országgyűlés két házának elnöke, a hercegprímás, a Kúria elnöke, a közigazgatási bíróság elnöke és a Honvédség főparancsnoka.

Az országtanács a kormányzói tiszt megüresedése után azonnal megkezdte működését. Üléseinek összehívásáról az országgyűlés két házának elnökei gondoskodnak, és az üléseken felváltva ők elnökölnek.

Eredetileg nem egy egészen új szerv, hanem a minisztertanács látta volna el az államfői feladatokat az új kormányzó eskütételéig. Azonban a törvényt megváltoztatták, azzal az indokolással, hogy az államfői tisztet a végrehajtó hatalom élén álló kormány még átmenetileg sem töltheti be.² Azt nem volt megengedhető, hogy az államfői tisztség sokáig betöltetlen maradjon, hiszen könnyen belátható, hogy ez semmi jóra nem vezethet. A törvény eredeti ideája szerint az országtanács első összeülése után nyolc nappal már új kormányzója lett volna az országnak, azt az esetet is beleértve, ha az országgyűlés a kormányzói szék megüresedésének időpontjára már feloszlott (ilyenkor a korábbi országgyűlés választotta meg az új kormányzót).

Az országtanács hatásköre

Az országtanács hatásköre igen korlátozott volt. Nem rendelkezett az országgyűlés feloszlásának, elnapolásának vagy berekesztésének jogával, nem menthette fel a kormányt, sem a minisztereket. Ezen kívül főszabály szerint nem hirdethet ki törvényt, csak abban az esetben, ha azt az országgyűlés már a kormányzói tiszt megüresedése előtt elfogadta, és a kihirdetés elhalasztása a nemzet életbevágó érdekeinek veszélyeztetésével járna, illetve e korlátozás nélkül hirdeti ki a kormányzó megválasztásáról és eskütételéről szóló törvényt. Az országtanács az 1920. évi I. törvénycikk 13. §-ában foglalt kormányzói jogok egészével élhet a fenti korlátozások figyelembe vételével.³ Az országtanács tehát nem volt kormányzótanács vagy régenstanács, hiszen a fentiekben kifejtettek alapján mind jogosítványait tekintve, mind pedig időben erősen korlátozott.

Az országtanács a gyakorlatban

Az országtanács egyetlen alkalommal tölthette be a feladatát. 1944. október 27-én ült össze, amikor is hitelesnek ismerték el Horthy Miklós kormányzó lemondó levelét, melynek

¹ 1920. évi I. tc. 18. § Országos Törvénytár 1920. február 29. 1. szám. Az eskü szövege a következő: "Én, N. N., Magyarország megválasztott kormányzója, esküszöm az élő Istenre, hogy Magyarországhoz hű leszek, törvényeit, régi jó és helybenhagyott szokásait megtartom, és másokkal is megtartatom, függetlenségét és területét megvédem, kormányzói tisztemet az alkotmány értelmében a nemzetgyűléssel egyetértésben a felelős minisztérium útján gyakorlom, és mindent megteszek, amit az ország javára és dicsőségére igazságosan megtehetek. Isten engem úgy segítjen!"

² Országgyűlés Képviselőházi Irományok 1935-40. VII 358-467 456. szám p. 678

³ 1937. évi XIX. tc. 3-4. §§. Országos Törvénytár 1937. július 28. 12. szám.

következtében az állami főhatalmat az 1937. évi XIX. törvénycikk alapján az országtanácsra szállottak nyilvánították. November 3-ára, hogy az államfői hivatal minél előbb betölthessék – már csak a sürgető háborús körülmények miatt is – összehívták az országgyűlés ülését a nemzetvezető megválasztására. Szálasi Ferenc a nemzetvezetői esküt az országtanács előtt tette le. November 2-án ült össze a képviselőház, és annak ellenére, hogy az összesen 372 képviselőből mindössze 55-en jelentek meg, november 3-án elfogadta az országtanács október 27-i határozatát, Szálasi Ferenc személyére vonatkozó államfői jelölését. Ugyanezen a napon a felsőház is elfogadta ezt a határozatot, majd két ház együttesen ülésén Horthy Miklós kormányzó lemondását, és Szálasi Ferenc nemzetvezetői jogkörrel való felruházását.⁴

A „csonka” országgyűlés által elfogadott 1944. évi X. törvénycikk 3. §-a kimondja, hogy az országgyűlés a kormányzói tisztség betöltését elhalasztja, és az államfői feladatok ellátását Szálasi Ferenc miniszterelnökre bízta, akit a „nemzetvezető” cím illet meg. Kifejezve azt, hogy ezzel a törvénnyel az alkotmányos folytonosság megszakadt, és alkotmányellenes, alkotmányon kívüli állapot jött létre, az 1944. évi X. törvényt nem vették fel a Magyar Törvénytárba.⁵

⁴ Ravasz István - Oprán Emese: Megszállástól megszállásig In: História 2005/03.

⁵ Kukorelli István: Alkotmányjog I Bp., 2002. p. 280-281.

... Teleki Pál élete és kora (1938-1941)

Írta: Képešsy Imre

A cikksorozat befejező részében az erdélyi gróf utolsó éveiről szólnék. Megpróbáltatásokkal teli, nehéz időszak volt ez mind az ő életében, mind Magyarország történelmében. Gömbös Gyula miniszterelnöksége óta az ország fokozatosan sodródott Németország „életterébe”. A gazdasági-politikai kapcsolatok egyre erősödtek, utóbbi eredményeként a szélsőjobboldali pártok megerősödését, valamint az állampolgári egyenlőtlenséget durván felrúgó szabályok megalkotásának követelését tarthatjuk számon (a későbbi zsidótörvények). Nem változtatott a helyzeten jelentősen Darányi és Imrédy politikája sem, előbbi megpróbált a szélsőjossal kiegyezni, utóbbi pedig kifejezetten kiállt az „új államrend” mellett.

Telekit 1938 májusában vallás- és közoktatásügyi miniszterré nevezték ki Imrédy Béla kormányában. Megbízását szolgálatnak fogta fel, akárcsak két miniszterelnökségét. E minőségében kifejezetten fontosnak ítélte a magyar néphagyományok és a néprajzi örökség összegyűjtését, a falukutató mozgalmak támogatását. Azonban nem ezen irányú tevékenysége miatt vált fontossá ezen időszaki munkája.

Hatalmas ajándékot kapott a sorstól minisztersége alatt: részt vehetett a trianoni békeszerződés revíziójában. A müncheni konferencián a négy nagyhatalom megállapodott a Szudéta-vidék rendezéséről, mely egyben

Csehszlovákia felbomlásának kezdetét is jelentette. A magyar diplomáciának sikerült elérnie, hogy olyan záradékkal lássák el, miszerint a felvidéki magyarság „ügyéről” is három hónapon belül tárgyalások útján döntésnek kell születnie, különben nemzetközi döntőbíráskodásra kerül sor.

A Kánya Kálmán ill. Jozef Tiso közt folyó tárgyalások többszöri megszakadás után is eredménytelenül végződtek, majd Ciano és Ribbentrop külügyminiszterek Bécsben, 1938. november 2-án született döntése folytán 11 927 km², a magyar statisztika szerint 83%, a csehszlovák statisztika szerint 53%, tehát mindenképpen döntően magyarok által lakott terület került vissza Magyarországhoz. Teleki a határkijelölő bizottságban aktív szerepet vállalt, figyelembe vette nemcsak az etnikai, de a gazdasági kérdéseket is egy-egy vitás település hovatartozása kapcsán.

Nem sokkal ezután robbant ki a válság a kormányban, mert a parlament leszavazta a miniszterelnököt. Teleki Imrédy mellé állt ekkor, majd végleges bukása után Horthy és Bethlen kérésére ő foglalta el a miniszterelnöki széket, és 1939. február 16-án megalakította második kormányát. Miniszterei javarészt Imrédy kormányából kerültek át. Az egyre erősödő jobboldali nézetek, melyek híve volt több miniszter is, és a volt miniszterelnök kormánypárton belüli erős támogatottsága miatt nem akarta az erőviszonyokat egyelőre bolygatni.

Miniszterelnökségének első lépése volt, hogy Magyarország csatlakozott az Antikomintern Paktumhoz (1939. február 24.), mely megtörténte után a Szovjetunió felfüggesztette kapcsolatait Magyarországgal. Két héttel később átalakította a kormánypártot, mely felvette a Magyar Élet Pártja nevet. Egyúttal kijelentette, hogy azok a képviselők, akik elődjét megbuktatták, nem térhetnek vissza a pártba. Ez nagy hiba volt, és a kormánypárt további jobbratolódását segítette elő. Pozitívként értékelendő ugyanakkor, hogy a szélsőjobb felé is sújtott a kormány: betiltották a Hungarista Párt és a Magyar Nemzetiszocialista Párt működését, tagjait pedig internálták.

1939 tavaszán Kárpátalja kérdése vált a legfontosabbá, Szlovákia függetlenedési törekvései miatt. Teleki személy szerint is fontosnak tartotta a területet, politikai és gazdasági szempontok miatt egyaránt. Akár a harcra is kész lett volna a miniszterelnök, de erre nem volt szükség. Március végéig véget értek a csapatmozgások. A miniszterelnök autonómiát kívánt adni a területnek, azonban a helyi közigazgatás a törvény keresztülvitelét megakadályozta.

Ekkorra vált ténnyé, hogy Németország következő célpontja Lengyelország lesz, és egyre fokozottabb a háború kirobbanásának veszélye. Horthyt arra kérte, hogy írjon ki új választásokat. Ez megtörtént, az eredmények szerint a baloldal minden parlamenti súlyát elvesztette, a szélsőjobb viszont sokat erősödött. A kormánypárt ugyanakkor elsőprő győzelmet aratott.

1939. szeptember elsején Németország megtámadta Lengyelországot, és kezdetét vette a második világháború. 9-én Teleki megtagadta a németek azon kérélmét, hogy csapataik Magyarországon keresztül vonulhassanak fel. Tizedikén érkeztek meg az első menekültek a Kárpátalja visszafoglalásával megszületett közös magyar-lengyel határra, kiket befogadott az ország, és a német megszállásig háborítatlanul élhettek. A miniszterelnök célja a „fegyveres semlegesség” megőrzése volt, mely lehetővé tette volna a részleges vagy teljes revíziót, akár a háború után is. Bár hitt az elkerülhetetlen német vereségben, a gyors nyugati győzelmek még őt is megingatták e hitében. Fontolgatta egy emigráns kormány létrehozásának lehetőségét is, mely nem valósult meg.

A következő lehetőség Magyarország számára 1940. júniusában adódott, mikor a Szovjetunió ultimátumot intézett a román kormány felé Besszarábia és Bukovina ügyében. Teleki részleges mozgósítást rendelt el, és úgy tűnt, reális esély lenne Erdély visszafoglalására. Hiba volt, hogy a szovjet kormánnyal nem egyeztette lépéseit, aminek az lett a következménye, hogy a román kormány újabb nemzetközi bíraskodást kért. Ennek eredményeként 1940. augusztus 30-án megszületett a második bécsi döntés, melynek értelmében 43 000 km² került vissza Magyarországhoz, a lakosok 51 százaléka volt magyar. A döntést egyik fél sem fogadta nagy lelkesedéssel, a döntéshozók közül Ciano próbált ugyan a magyar félnek kedvezni, Ribbentrop azonban mindkét ország sakkban tartásának eszközét látta a döntésben, és ennek megfelelően cselekedett a német külpolitika.

A gondokat tetézte, hogy nemcsak a kül-, hanem a belpolitikában is állandó volt a mozgolódás. Imrédy, a nyilasok a „zsidókérdés megoldását” követelték, és egy újfajta államberendezkedés létrehozását. Részben az ő követeléseik elébe ment Teleki akkor, amikor felvetette egy korporatív állam gondolatát, amely kidolgozására nem maradt idő.

1940. december 12-én Magyarország örök barátsági szerződést kötött Jugoszláviával, melynek kormányát egy nappal a háromhatalmi egyezményhez történő csatlakozása után megdöntötték. Németország elhatározta Jugoszlávia lerohanását, és követelni kezdte, hogy a német csapatok vonulhassanak át Magyarországon. Horthy fellelkedett az újabb revíziós lehetőségen, Telekit pedig elszomorította a tény, hogy a kormányzó nem rá, hanem a vele szemben álló katonákra hallgatott. Benyújtotta lemondását, amit csak miniszterei kérésére vett vissza.

Ekkor már természetesen érezte, hogy mozgástere az idő előrehaladtával egyre szűkül, és elkerülhetetlen, hogy Magyarország

belesodrójon a háborúba. Vagy a németek oldalán, vagy a németek ellen, ami esélytelen lett volna. Ekkoriban felerősödtek ráadásul azok a nézetek is, melyek a déli német ütközőállam, a Prinz Eugen Gau létrehozásáról szóltak Magyarország vonakodása esetén.

Utolsó heteiben egyre rosszabbodott egészségi állapota, a hol indokolatlan aktív állapotot mély depresszió követte. 1941. április 3-án hajnali kettő és fél három közt lőtte magát fejbe, utolsó mondatai örök tanulsgként szolgálhatnak. Öngyilkossága után Horthy kormányzó Bárdossy Lászlót nevezte ki miniszterelnökké, nem sokkal később Magyarország belesodródott abba a háborúba, melytől Teleki meg akarta óvni az országot.

Életútja rengeteg vitát szült és biztosan szülni fog még. Vitathatatlan érdemeit több sötét dolog árnyékolja be. Egy dolgot azonban fontos szem előtt tartani: a történelemben nincsenek jók és rosszak, csak szerepek vannak, és eszerint kell mindenkit megítélni.

Főméltóságú Úr!

Szószegők lettünk – gyávaságból – a mohácsi beszéden alapuló örökbéke szerződéssel szemben. A nemzet érzi és mi odadoztuk becsületét.

A gazemberek oldalára álltunk – mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! A legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok.

1941. ápr. 3.

Teleki Pál

Kállay Béni és a bosnyák öntudat megteremtése

Írta: Kiss Bernadett

A Balkán századok óta több népcsoport együttélésének helyszíne. Ez az együttélés olykor fájdalmas, olykor ösztönző hatású, de mindig érdekes meglepetésekkel szolgál. Ilyen volt például az, amikor a XIX-XX. század fordulóján egy magyar kormánytisztviselő elhatározta, hogy megkísérli az önálló boszniai nemzettudat kialakítását az okkupált területeken.

A vállalkozó szellemű tisztviselő Kállay Béni volt, 1882-1903 között közös pénzügyminiszterként tevékenykedett. Pénzügyi feladatain túl tanulmányozta a boszniai terület kulturális-szociális és gazdasági viszonyait is, és átfogó reformtervet készített, amely végülis nem valósult meg.

Boszniában az okkupációt követően a lakosság egészét átfogó modernizációs folyamat kezdődött. Ekkor eszmeileg csak nehezen lehetett egységes Bosznia-Hercegovináról beszélni, hiszen három azonos nyelvű (!) társadalmi csoport élt együtt – muzulmánok, görögkeleti szerbek, katolikus horvátok – közös törekvések nélkül, állandósuló szociális ellentétekkel. A keresztények államalakítási céllal próbálkoztak felkeléssel még a török uralom alatt, míg a muzulmánok szemében az Oszmán Birodalomhoz tartozás volt a cél. A Monarchia viszont 1878-tól úgy értelmezte a szerepét, hogy az okkupáció részben béketeremtő szándékkal történt – hiszen nem „vándoroltatták ki” a nem keresztény lakosságot. A terület gazdasági elmaradottságán, lakóinak keleties mentalitásán azonban ez mit sem változtatott-egészen Kállay pénzügyminiszterségéig.

Kállay Béni felfogása a boszniai nemzeti probléma jellegéről az 1880-as évekre kristályosodott ki. Az 1860-as években még azon a véleményen volt, hogy Boszniának csak szerb és horvát polgárai vannak, és a török Birodalom visszaszorítása esetén köztük kellene felosztani a tartományt, bár Délnyugat-Boszniát szívesen látta volna a Monarchia birtokában. Az okkupáció azonban Kállay szemléletében is változást hozott, mert felismerte a muzulmánok bizonytalan, új társadalmi helyzetét. Amikor 1882-ben átvette a tartomány igazgatását irányító közös pénzügyminisztérium vezetését, megfogalmazta az egykor privilegizált helyzetüket fenyegetettnek érző muzulmánok megnyerésének fontosságát. Kállay szerint Bosznia csak a muzulmánokra támaszkodva válhatott belpolitikailag stabil állammá, és a stabilitásra nagy szükség volt a szerb és horvát nemzeti mozgalmak szerveződése miatt.

Kállay azért törekedett egy „integrális boszniai nemzettudat” kialakítására, mert így kívánta kiküszöbölni a kizárólagosságra törő etnikai nacionalizmusok befolyását. Úgy gondolta, a tartományi patriotizmus elitté forrasztaná össze a muzulmán arisztokráciát és a felekezetiileg ugyan semleges, de kis létszámú államszervezetet működtető bürokratákat. A muzulmán arisztokrácia földbirtoka és műveltsége miatt lenne alkalmas a szerepre, míg a bürokraták semlegességük miatt fontosak. Ebben a felfogásban néhányan felismerni vélik a korabeli magyar nemesi nemzetfelfogás adaptációját, amely a nemesség és a földbirtok nemzetalkotó és nemzetfenntartó szerepét hirdette, azonban

a magyar és a muzulmán arisztokráciának csak a státusa, nem pedig a társadalmi funkciója volt hasonló.

Kállay reformjának alapelve az államközpontúság és a társadalmi kiválasztódás volt. Ehhez elengedhetetlennek tartotta a jobbágyság önkéntes megváltással történő, fokozatos felszámolását, és egy speciális különállástudat kialakítását a „bosnyákokban”. A különállástudatot arra a tézisre építette, hogy a muzulmánok nem mások, mint az ősi hagyományok őrzői, az iszlamizáció előtti bogumil nemesek egyenes leszármazottjai. Ez a nézet – amelynek megalapozottságát most ne firtassuk – elterjedt volt az 1880-as években a Habsburg-uralmat elfogadó boszniai muzulmánok között is, a latin betűs, délszláv nyelven készülő Bošnjak című hetilap pedig lehetőséget adott a „bosnyákság” fogalma körüli vitákra.

Kállay az új vezető réteg kineveléséről is gondoskodott. Iskolapolitikája elitista és felekezetek feletti volt: egyetemi ösztöndíjalapot létesített, Bécsben ingyenes bosnyák főiskolai internátust alapított, amelynek hallgatóit kívánta alkalmazni a boszniai közigazgatásban. Múzeumokat, szakfolyóiratokat támogatott a kulturális élet minőségének javításáért, és minisztériumi támogatással kéthetente irodalmi revüt (Nada – Remény) jelentetett meg, de az előfizetők létszáma a kezdeti 700 főről folyamatosan apadt, és miután Kállay elhunyt, minisztériuma már nem járult hozzá a lap költségeihez sem.

A vallási különbségeket áthidaló bosnyákság eszméjét támogatta akkor is, amikor az igazgatásban és az intézmények névadásában előnyben részesítette a tartományi hovatartozásra utaló (nem nemzeti) elnevezéseket.

Kállay szinte nyelvész feladatra vállalkozott, amikor dél-boszniai és dél-hercegovinai nyelvjárások alapján, neves

nyelvészeket felkérve kialakította a bosnyák nyelv normáit és nyelvtanát. Ez a közigazgatás és oktatás céljaira „szerkesztett” nyelv, amelynek latin és cirillbetűs változata is volt, sok vitára adott okot. Bár Kállay a három boszniai felekezeti nemzet közeledését kívánta elősegíteni, amikor előírta a cirill és a latin írás elsajátítását, a muzulmán vallási iskolák ellenállásán megfeneklett a nyelvi-kulturális reform.

Azonban a boszniai önállóság és a bosnyák patriotizmus eszméje sem a horvátok, sem a szerbek nemzeti elkötelezettségét nem csillapította. A boszniai muzulmán elit nem vált integráló csoporttá, nem alakult ki a muzulmán dominanciájú bosnyák nemzet a Monarchia égisze alatt. A reformot Kállay utódja, Burián István sem erőltette tovább: 1907-ben a boszniai nemzetteremtés külső jegyének számító bosnyák nyelvet is hivatalosan szerb-horvátta változtatták. Bár Kállay nem ismerte el politikájának kudarcát, Bosznia muzulmán lakosságát hosszú ideig nem illették egységes néven: 1929-ig a „szerb-horvát-szlovén nemzet” részét képezték, 1929-1941-ig „jugoszlávok” voltak, majd 1945-től a polgárháborúig hivatalosan „közelebbről nem meghatározott jugoszlávok vagy muzulmánok” címszó alatt találkozhat boszniai muzulmánokkal a téma iránt érdeklődő olvasó.

Forrás:

Ress Imre: Kállay Béni bosnyák nemzetteremtési kísérlete in: *Limes*, 2000/2-3. 277-286.

Mancsev, Krasztjo: Kisebbségek, régiók Délkelet-Európában in: *Regio* 1992/4. 27-38.

Kultúra rovat:

El Greco, Velázquez, Goya a Szépművészeti Múzeumban

Írta: Nemes Iringó

Ismételten érdekes kiállítással örvendeztetni meg az odalátogatót a Szépművészeti Múzeum. A spanyol művészet öt évszázadából, az 1400-as évektől az 1800-as évek közepéig tartó időszak alkotásaiból válogattak a rendezők. Ennek köszönhetően együtt láthatjuk El Greco, Ribera, Murillo, Velázquez és Goya képeit, sok más művész festményei mellett. A kiállítást január 28-án nyitották meg, és ez idáig több mint 25 000 látogatót vonzott.

A rendezők nem kevesebb, mint 100 képet gyűjtöttek össze, többségüket német és spanyol múzeumok kölcsönözték. A kiállítás összeállítása azért érdekes, mert 500 év alkotásait végignézve, megcsodálhatjuk és összevethetjük az egyes korszakok, alkotók témáit, stílusát. Mit alkotott a mester, és mit a tanítvány, kinek neve nem maradt fenn, és ma már csak, mint például José de Ribera utánzójaként ismerjük.

Aképek nagy része vallási témájú; Madonnák, apostolok, szerzetesek, szentek jelennek meg a szemünk előtt. Uralkodók, előkelőségek portréi alkotják a másik nagyobb csoportot. A témaválasztás természetesen a spanyol nép mély vallásosságában ered, másrészt tudnunk kell, hogy ezekben az

évszázadokban csak az lehetett ismert festő, aki az uralkodó és az egyház számára is alkotott. Sokuk templomdíszítőként kereste a kenyerét.

A kiállítás első csoportja táblaképeket és oltárképeket mutat be, melyek között találunk egy igazi érdekességet. Az egyik festmény egy hangszer (octav virginal) fedelének belső felét ékesítette annakidején, mely akkor volt látható, amikor játszottak rajta.

Változatos színvilág, jellegzetes minták jellemzik a képeket. Néhol realista, puritán ábrázolásmóddal találjuk szembe magunkat, máshol gazdagon díszített ruhák, előkelő hölgyek néznek le ránk, megint máshol ijesztő színek és formák tárulnak a szemünk elé.

A kiállítás április 30-áig tekinthető meg a Szépművészeti Múzeumban, mely nemcsak ezen gyönyörű képeknek ad otthont, hanem február 18-án a Jogászbálnak is. És akinek nincs ideje ellátogatni a Szépművészeti Múzeumba, annak ajánlom a <http://www2.szepmuveszeti.hu/spanyol/> weboldalt, ahol a festmények egy része megtekinthető, és érdekes információkat tudhatunk meg az alkotókról, és a képek sorsáról.

Tükör

– novella –

Írta: Nemes Iringó

Tüköröm, tükröm, mondd meg nekem...

De nem mondja. Ahányszor belenézek, mintha más embert látnék. Megtréfál. Közismert tény, hogy magamat látom a tükörben, csak fordítva. Próbálgatom, belenézek, grimaszolok, fürkézekem az arcom. Ex lennék én?

Az állatok nem ismerik fel önmagukat a tükörben, de kapcsolatot próbálnak teremteni az ott látott „másik” állattal. A papagájunk, Fofó vagy Mati? Mindkét név illik rá. Órákig képes játszani a tükrével, beszél hozzá, kergeti, majd, ha megharagszik rá, egy erőteljes mozdulattal padlóra küldi.

Vannak olyan emberek, akik minden alkalmat megragadnak, hogy belepillanthassanak, szerfelett hiúságukról tanúskodva. Nézem, és mosolyra húzódik a szám. Vanitatum vanitas.

De mire jó a tükör? Miért ragaszkodunk úgy hozzá? Talán mert ez az egyetlen eszköz, amellyel közvetlenül láthatjuk arcunkat. Igen, a fénykép is hasonló, de mégis más. Fényképezéskor határozottan tiltakozhatunk, ha nem szeretnénk megörökíttetni magunkat. A tükörbe legfeljebb nem pillantunk bele, ezt senkinek nem kell tudnia.

Vajon az a „másik”, nem egyezik velem? Miért furcsáljuk sokan fiximiskánkat, mikor megpillantjuk a tükörben? Nem erre emlékezünk? Múshogy képzeltük.

Sörbe tükör, mely először megrémít, majd kacajra fakaszt. Kétfiguráz, engem!

„Az arc a lélek tükrö.” - mondta az öreg hölgy. „Ha az arcot ütöd, a lelket ütöd. És jól elfenekelt.

Nem nézek rád, nem nézek a szemedbe. Félek, védekezek. Nem akarom meglátni, nem akarom, hogy meglásd. Mi vagyok. Elkőborolt lélek, ki megtalálta magát... a tükörben.

Van egy titkom, elmondom neked. Szeretlek. Feloldozol? Szeress, és másokat is tudsz majd szeretni.

Az első Budapestfringe avagy Fringe Fesztivál-Budapest

Írta: Polák Lilla*

Mit jelent ez az angol fringe szó? Rojt? A széle valaminek? Szegélyez? Rojttal beszeg? Vagy éppen frufu? A szótár szerint ezeket, de 2006-tól Budapesten is leginkább azt, hogy a Budapesti Tavasz Fesztivál (BTF) utolsó három napján igazán nagy lesz a felfordulás. Ekkor rendezik meg Budapest szívében – a Károly körút környékén – 12 helyszínen a Budapest Fringe Fesztivált, mely a profi és nem hivatásos művészek, off-off-produkciók várost megmozgató gyűjteménye.

Fringe Fesztivált először 1947-ben rendeztek a skóciai Edinburgh-ban, majd az elmúlt hatvan évben számos ország csatlakozott ehhez a kezdeményezéshez, és most, 2006-ban Magyarország is. A Fringe egy "alternatív" művészeti fesztivál, egy hatalmas lehetőség, egy óriási ki-mit-tud, ahol mindenki felléphet, ahol mindent be lehet mutatni, aminek kultúrához, művészetéhez, színpadhoz köze van. A Budapesti Tavasz Fesztivál utolsó három napja, 2006. március 31.- április 2.-ig tehát a jövő művészei.

Március utolsó napjától életre kel a Deák tér és környéke. Budapest kulturális élete még egy fokkal színesebb lesz. És a várható siker jövőt teremt majd a Fringe-nek, amelynek célja az állandó tehetségkutató és a fiatal művészek pályára segítése. Hatalmas az érdeklődés, több, mint 200 társulat, azaz kb. 1000 művész jelentkezett színházi előadásokkal, tánc-, performance-, zene- és gyerekprogramokkal, amelyeknek hét helyszín 12 színpada ad majd otthont. A Deák téren és környékén – azaz a Merlin Színház Kamara- és Nagytermében, illetve a Klubban, a Gödör négy helyiségében, az Erzsébet téren felállított Fringe Sátorban, az Örkény Színházban, a Godot Kávéházban, a BÖF-ről (*Budapesti Őszi Fesztivál* – a

szerk.) már ismert Pavilonban és a Vörösmarty téren – Budapestet megmozgató és felforgató programsorozat várható. Stíluskavalkád, amit még nem láttunk, nem ismerünk.

Arengeteg előadó közt egyaránt vannak teljesen amatőr jelentkezők és profik, az összes létező előadói stílusban, minden korosztálynak, reggeltől estig. Ízelítőül szolgáljon itt egy rövid felsorolás a megjelenő produkciók műfajairól a fellépők saját meghatározása alapján: abszurd bibliai történettől gyerekmesén át látható lesz musical, bohózat, fizikai színház, formációs-, kortárs- és hastánc, keresztyén rockzene, elektronikus zene, csellóduó, operaária, kézbalett és tűztánc, neoposztmodern táncfantázia, klasszikus kamarazene, kórusmű, mazsorett, népzene és jazz, komolyzene, versmondás, vonósnégyes, punk-zene, performansz, tűzzsonglőrök és még sok más kreatív produkció.

Az előadásokra a belépés a fellépők meghatározása alapján díjtalan vagy fizetős (jegyárak: 500, 1000, 1500, 2500 Forint). A jegyek, melyek szabadon felhasználhatók bármely előadásra a Fesztivál három napja alatt a helyszíneken kaphatók. Ha valaki mindenképp be szeretne jutni egy programra, érdemes korán érkeznie. A fellépések pontos helyéről és idejéről a Budapest Fringe műsorfüzetből vagy a www.budapestfringe.com oldalon lehet tájékozódni.

Csatlakozzon Ön is a Fringe forgatógához most nézőként, de jövőre akár fellépőként is! Minden érdeklődőt szeretettel várnak a Fringe fellépői és szervezői!

* A szerző a Fringe Fesztivál műsorfüzetének szerkesztője.

Budapest Fringe Fesztivál

2006. március 31. – április 2.

198 előadás 3 nap alatt
a város szívében

Ericsson Stúdió > Erzsébet téri Park
Godot Kávéház > Gödör Klub > Merlin Színház
Örkény Színház > Városháza park > Vörösmarty tér
www.budapestfringe.com www.btf.hu

DUDA TRANS

ZUGSINHAZ

IMPRESSZUM

Szerkesztette: Beke-Martos Judit

Címlapterv: Balogh Boglárka

Tördelés és korrektúra: Beke-Martos Judit, Beke-Martos Anna

Munkatársak: Bathó Gábor, Képešy Imre, Kiss Bernadett,
Nemes Iringó, Polák Lilla